

ЈОВАН ДЕЛИЋ

ИЗВОРНОСТ ЈЕ СВЕ

Ријеч на обиљежавању полугодишњице смрти
Милована Данојлића

Часни оци, даме и господо, браћо и сестре,

Честитам славу цркве у Ивановцима, задужбини великог пјесника, преводиоца и тумача поезије, бриљантног прозног писца и есејисте, сјајног публицисте Милована Миће Данојлића, који се 28. новембра 2022. године заувјек вратио у своје Ивановце, да почине крај своје цркве.

Тумачећи ријеч *задужбина*, Вук Стефановић Караџић је написао да је највећа задужбина начинити за живота цркву. И Милован Данојлић ју је начинио на видиковцу са којег пуца поглед на све четири стране по Србији. Али није мања Задужбина ни његово обимно, разноврсно и стилски узорно књижевно дјело, подигнуто на част и у славу српског језика. Зато ми чини част да се на овај свети дан, на празник цркве у Ивановцима, могу поклонити објема Данојлићевим задужбинама – цркви и књижевном опусу – у библиотеци која носи Мићино име, и рећи неколике реченице о Миловану Данојлићу као писцу. Радостан сам што вечерас говорим са драгим и младим колегама: професорком Валентином Хамовић, чије је радове велики писац високо цијенио, и научним савјетником Драганом Хамовићем, пјесником коме је Данојлић слао међу првима своје нове књиге на увид и оцјену.

Говорићу вам о мени најдражој Данојлићевој књизи *Балада о сиромашћиву*, о школовању душе, између осталог и због сродног животног и ђачког искуства, и због прилике да вам нешто из ње прочитам и тако приближим писца, али највећма због њене књижевне вриједности.

Дан је такав – црвени је празник, слава је – и прилика је да не могу пропустити један Данојлићев опис цркве, виђен очима младог гимназијалца, и поглед на цркву, дограђен доцнијим увидима. А ту су и његови неизоставни сељаци, савршено блиски мојим укућанима:

Неколико корачаја иза десног крила гимназијске зграде почиње црквена порта: угао школе, и истурени крај воћњака додирују се наслепо, без сведока. Школско двориште се, на том месту, завршава големим запуштеним дрвљаником, где су истоварени остаци грађевинског материјала, поломљене даске, разваљени трагачи и шут који се споро слеже у земљу. Пошто се црква, у новом поретку, сматра за непотребну и превазиђену установу, Гимназија се према њој држи као према нежељеном суседу. И то, несвесно, исказује и тим брдом отпадака и крша: то је све што је, у знак добросуседства, пред Божју кућу изнела! Од установа које су преживеле рат и преврат једино се религија не да осавременити ни упрегнути у кола Прогреса, а тренутно се не може ни укинути; нови управљачи су је препустили спором ишчежавању. У њу одлазе углавном сељаци, о већим празницима. Сељаци су одживели своје, власт их не рачуна ни у шта, трпи их јер их не може забранити ни укинути, као што и цркву, још неко време, мора трпети... Ко ме је до пуног живота и напредовања, тај поред црквене порте пролази као поред турског гробља; побожност јавно признају и упражњавају ретки појединци који су одустали од друштвеног успевања. Пошто сељачки свет ни у бољим временима, за време Краља, није учествовао у трци за положајем и платама, то и даље, по навици, иде у цркву: то је једино место у новој држави где је човек добродошао онакав каквог га је Бог дао.

Балада о сиромашћу је „повест о школовању душе”, лирска, контемплативна, баладична прича, топла и иронична истовремено, дубока, јер проблематизује јединство личности, стилски бриљантна и емотивно често потресна, а са књигама *Месито рођења* и *Ослободиоци и издајници* могућно ју је читати и као трилогију.

У књижевности понекад не владају закони граматике, већ надграматике, односно „мјесечарске граматике”: унутар истог лика успостављају се два граматичка лица – Ја и Ти – и између њих се развија дијалог. Та два лица – мали и велики човјек – међусобно се огледају једно у другоме, како је примијетио Новица Петковић, па се цијела књига гради на тој унутарњој игри огледала. Овај наративни поступак вишеструко је функционалан: усклађен је с тематском равни књиге, успоставља дистанцу приповједачког ја

према дјетињству и доживљајном времену, и доводи у сумњу јединство личности.

Књига је пажљиво компонована: раздијељена је на двадесет двије нумерисане главе, уоквирене лирским, контемплативним, баладичним прологом и епилогом, који су штампани другачијим слогом и имају наглашену аутопоетичку и метапоетску функцију.

Простор се непрестано шири. Школовање душе је својеврсно путовање, поход у освајање „словесности”, и не види му се крај. Дјечак је одјеვენ у традиционално сељачко одијело, које је истовремено и својеврсна српска униформа, опремљен двјема торбама – једном за књиге и другом за храну – и традиционалном ужином, какву су прије два стољећа јели Карађорђе и његови устаници: проја, некад топла, некад хладна, а некад двапут смрзнута, комадић сланине, колико кутија шибица, и лук. Школарац је неко ко помјера и осваја простор.

Почело и средиште простора је родна кућа, родно село и школа у њему.

Сваки човек је свест простора у којем је прогледао и проходао. Географија му је мајка, Историја помајка, а окружење друго име за судбину. [...] Загњури се на дно океана, нестани међу рибама, нећеш замести траг, небо, под којим си дошао на свет, остаће ти у погледу, у начину повезивања видљивог и невидљивог.

Издазак из тога простора и његово напуштање праћени су страхом неизвјесношћу и траумом страдања. То је поновно напуштање материце, кидање пупчане врпце. То је раскид, а „сваки је раскид једно олако почињено убиство”; „раскид с местом рођења се, из дана у дан, повећава и продубљује”. Искорачење из простора додијељеног рођењем не може проћи некажњено, а може бити погубно по идентитет личности – прати га опасност отуђења и искоријењења: „Постоји ограда, и она се лако прекорачује, а кад је прекорачиш, упола те нестане”. Српско сељаче тражи спас негдје у свијету, у туђини, у нигдини. Велики поход се, на крају, може доживјети као промашај и заблуда, провидни успјех као стварни губитак, ситне побједи као велики пораз: „корен је, на крају, пукао и одбацио те у недођију; и сад си овде, у јаловој архитектури белосветске провинције; било где да си стигао, било би једнако глупо, да ниси покушао, још глупље; отргао си се, а са мношћу, никуд ниси стигао; покушали смо да обеснажимо најјачу тачку деловања земљине теже, ону у којој човек додирује родно тло; успевши, промашили смо; остаје нам да причамо [...]”.

Спас је једино у памћењу, у незабораву, у одбрани сопственог идентитета и аутентичности, у сопственом језику и култури, у причи. Наученим туђим ријечима се „ништа важно не може саопштити“; најкорисније су када нам омогућавају да искуства туђе културе и умјетности пренесемо у свој језик и у свој свијет. Ако нијеси заборавио, „пошто си сачувао оно што се имао, ниси на губитку“, иако си побјегао.

Зато је полазак „узбудљивији од путовања, путовање занимљивије од циља“. Потврђује се, на српски начин, старозавјетна истина да ко шири знање, шири и муку. Тако се прича о успјеху, учењу и одрастању показује као прича о опасностима одрођења, отуђења и искоријењивања. По томе је *Балада* дубоко наша, српска прича љута и болна.

Данојлићева проза је изразито чулна; она хвата слике и звукове, мирисе цвијећа, трава и распадања, додире прстију и длана с кредом и сунђером, али и незабораван, различит укус проје у дјечјим устима, зависно од тога да ли је дјечак једе свјежу или смрзлу, да ли је смрзла једном, па јој дјечак жвакањем враћа укус, или се неповратно скорела двоструким смрзавањем на зимским мразевима, да јој ни Карађорђеви устаници не би могли укус вратити. Пјесничка слика се често гради на ефектним поређењима која је очуђују, чинећи је незаборавном; дјечак који полази у школу је као ровка која излази из таме; цип скаче као зеље дупе; слово, које бјежи пред сунђером, бива дотучено на ивици табле као бува; јесен је као метларица; раширена, несашивена цока личи на птичурину; ваздух резе као сифон-сода; дрвета у црквеној башти чаме као болесници у санаторијуму. Воз је као хармоника а топлота је кућа усједелица, док онај коме је до слободе, мора се навикнути на хладноћу: „Слобода је широка и дубока као Галаксије; њена казалька је смрзнута грана која, од поноћи до зоре, удара у прозорски капак.“ Дјечак је при поласку у нову школу заоштрен као оловка, Мајстор-Шпуцина умјетност шивења одијела је право чудо, а бриљантни су описи ствари: двију врста креда, офуцане табле и блиставог рама с председниковом сликом изнад ње и, нарочито, двају сунђера.

Риједак је писац који као Данојлић тако танано и, истовремено, интензивно доживљава природу. Као да његовог јунака једнаким интензитетом привлаче двије различите силе: природа својом разноврсношћу, загонетношћу, живописношћу, стихијом и чудима, и култура, својим редом и духовношћу. Повест о школовању душе тематизује природу и културу. У првих седам година живота „постојало је једно, и једно је било све, и био си, у сваком часу, цео и са целином“, а у школи се то „велико сањиво једно [...] раслојило

и ослабило; изделило се на поглавља, на бројке и називе, на основе граматике и математике”. Култура и школа разлажу, уводећи ред и систем у стихијност природе. Душа, по угледу на природу, „по-тајно сабира и заокружује”. Откриће идеје о незавршивости школовања и сазнања за дјечака је велика новост која привлачи и застрашује, баш као што, на свој начин, привлачи и застрашује и природа.

Дубоко одјекну појединости, наизглед споредне, које нагло и изненадно освијетле нашу традицију, па и природу наше културе. Дјечак се описменио на епским пјесмама, а из разговора укућана истрчава цијела ергела епских коња. Пламте слова написана црквеним мастилом од тинтане оловке „као цвет перунике после кише”, што асоцира на Вука Карацића и на његову тинту справљану од барута. Традиција наједном постаје ближа, живља, стварнија, кроз справљање мастила као домаћу радиност.

Повлашћено мјесто међу наставницима у повести о школовању душе има математичар Исак Кукић, који не признаје просташтво, продавање магле, лажи, већ им супротставља прецизност, културу и артизам, а у његовим устима језик добија позлату, па се „намах учини да је српски језик појава из реда племенитих метала, а не из њива, шума и задимљених кафана”. Данојлићев језик је великим дијелом из њива и шума, али је драгоцјенији од племенитих метала. Данојлић је у милости српског језика. Језик и поезија поново успостављају јединство између поезије и културе; „језик је као вегетација, прекрио земљину површину, његови слогови се распрскавају у ветровима, кишама, потоцима, у клокотању долапа и у витловима малих воденица”. Рођење у пјесму, кроз „флору језика”, јесте као рођење у маглу и снијег, баште и расаднике. Поезија и језик могу да обухвате све.

Књига о дјетињству је књига снохватица: „уђеш у сну, изађеш у сну, не памтиш кад си ушао, не видиш кад си изашао”. Дјетињство, према *Balada*, траје доживотно: „Уистину почиње тек кад прође, а довија се до краја живота, унатраг”. Балада је својеврсна похвала незрелости као изворности, као слободи пуног живљења:

У десетој, у педесетој, у сто педесетој, увек си на првим корацима. Дете је у дечаку, дечак у престрашеном младићу, младић у човеку-путнику, сви у књигописцу који сриче повест. Зрелост је опонашање обрасца зрелости, изворна је једино незрелост.

Balada нас увјерава да је могућ срећан spoj зрелости и изворности, чак и када је онај који је повест сачинио доброно одрастао, нарочито између педесете и шездесете, па чак када се смирио од

скитања и у родним Ивановцима, пред својом црквом, под земљу се преселио, потврдивши стихове Владике Рада:

Ће је зрно клицу заметнуло,
Ондје некад и плодом почине.

То је још једно поигравање историјом пред којом смо увијек зелени, а која у овој књизи служи као жив фон на којем титра приповједачева иронија.

Драги мој Данојлићу, ево ме у рођачкој посјети, а од Пивљана се ни под земљу не може утећи.

Морам да кажем у твом „месту рођења” оно што си Ти мени повјерио: да си поријеклом из Пиве и да су три сестре удовице, послије неког турског покоља, утекле у овај крај – Драгојла, Данојла и Станојла – и да је твоје породично предање потврда твога стиха:

Бежимо, јер увек од нечег некуд бежати треба.

Нека свога у и у гробу духа, поготову ако је Милован Данојлић, двоструки задужбинар: у цркви и у језику – цркви, саливеној од сувога злата.

Остао си велики, можда највећи, дјечак српске књижевности, који је измирио Шекспиров идеал зрелости и сопствени идеал изворности.

Изворност је све!

Ваљда ће ми Господ допустити да умјесто тебе попијем још коју прегршт воде са извора испод Пруташа, од које трну зуби између Петрова и Илинадне.